

naglašava autor, kao teolog i pisac, vidi u svojoj Crkvi tijekom naviještanja kraljevstva Božjeg i svjedočenja onoga što se odnosi na Isusa Krista. Taj proces dio je Božjeg nauma, pa i prelazak od Židova prema poganima. To se poglavlje zaključuje navodeći šest vrijednih tablica u kojima autor pokazuje način uporabe pojma kraljevstva u Novome zavjetu, u Lukinu djelu, u sinoptičkom odnosu i sl.

Kao što je u svojem predgovoru ovom djelu napisao izvrstan poznavatelj Lukina dvostrukoga djela, Giovanni

Claudio Bottini, ova knjiga predstavlja »obećavajući početak«, jer ocrta važne naznake »teologije, kristologije, ekleziologije i pneumatologije«, a dodali bismo i soteriologije, Lukina evanđelja i Djela apostolskih. Za hrvatske bibličare bit će dodatno zanimljiva jer je Chrupčala kroz svoja bibliografska istraživanja došao u kontakt i s njihovim radovima, pa neke od njih citira u svojim bilješkama (npr. M. Cifrak na str. 69; N. Hohnjec na str. 80; D. Tomašević na str. 58).

Darko Tepert

Irena Avsenik NABERGOJ, Resničnost in resnica v literaturi, v izbranih bibličnih besedilih in njihovi literarni interpretaciji, doktorska disertacija, Ljubljana, 2015., 487 str.

Nakon prvog čitanja disertacije Irene Avsenik Nabergoj čovjek ostaje dojmljen i zadugo obuzet likovima i sadržajem knjige, kao što se zna doživjeti kad bi se pročitao neki poseban roman, gledala kazališna predstava ili vidio dobar film. Taj dojam vjerojatno je proizveo Prešernovo *Krštenje u Savici*, lektira *Pjesme nad pjesmama* u djelu, neslomljivi karakter ustrajnog patnika Joba i prije toga čitanje narativnog izvještaja o Josipu Egipatskome, pa čak i početni izvještaj o stvaranju i padu te tragičnom izgonu iz sretnog ozračja, a da se i ne spominje sva literarna, filozofska, čuvstvena i životna epopeja ovoga opsežnog djela.

Naslov uvodi istinu u široku literarnu bazu. Istina obrađuje općenito istinitost, na što upućuje prihvatljiv engleski

prijevod naslova gdje se pojmom »*reality*« za »resničnost« izbjegava jezična tautologija i proširuje područje razumijevanja istine. Ono specificirano kod izabranih biblijskih tekstova vrijedilo je i za obrađenu literaturu. Izabrani biblijski tekstovi polaze od usputnoga biblijskog uvida do vrlo istančanog i opširnog govora velikih biblijskih odsjeka ili čitavih biblijskih knjiga o stvarnosti i istini. Završna razina tvori povratak na bogatstvo i novost u istoj literarnoj pa i biblijskoj interpretaciji.

Kao bibličar mislim da nisam kompetentan procijeniti veliki broj književnika, počevši od starih, pa sve do kasnijih, uglavnom stranih, pa i slovenskih pisaca te raznih poznatih filozofa i drugih umjetničkih stvaratelja. Ipak s oprezom smijem reći da autoričin stil pokazuje jasnoću

izražavanja, povezanost i dobru komunikaciju. Ona ne umeće katkad i poželjne eksurse da ne optereti sadržajnu nit, ne pojašnjava tako brojne pisce, pjesnike, filozofe, umjetnike i njihove teme. Brojni citati su sadržajno bogati i opsežni, pa makar se radi o prijevodima, u tekstu nema sadržajnih prekida ili iznenadnih skokova. I opet smijem reći da je stil gospođe Irene Avsenik Nabergoj usklađen i profinjen. Također sam ograničen i u ocjenjivanju lingvističke razine ovoga znanstvenog djela. Ipak primjećujem da jezična razina biblijske semantike o istini pokazuje pravu mjeru. Autorica zna istražiti etimologiju, prvo povezuje motive pa onda izriče sadržaj. Na stranom jeziku citira kratko i ograničava se na one najplastičnije iskaze, a ionako ih samo malo navodi u tekstu i nešto više u bilješkama. Ja se u recenziji usredotočujem na biblijske, vjerske i kršćanske sadržaje i poruku.

Projekt i sadašnji gotov tekst djela su različiti, ali se mogu lako uskladiti. Intencija i izbor teme su dobri. Projekt ima podnaslov no on je umješno ugrađen u naslov konačnog djela. On navodi četiri dijela, pisano djelo obuhvaća tri, jer je radnja preoblikovana, te sadrži sve bitne pojedinosti. Struktura djela je pregledna. Posrijedi je kratkoća projekta i opsežnost izlaganja. Literarna zamisao daje naslutiti epohalnost obrade. Također je odmah naviještena složenost metoda. Nije to kratka jednosmjerna i pojedinačna metoda nego korištenje mnoštva kao što se i izvornost, novost i izvrsnost djela ne svodi na zajednički nazivnik, nego

se predstavlja kao velebno zdanje, jer pokazuje kulturološki i istančani literarni, misaoni i teološki pristup. Nagoviještena je i problematika antisemitizma u koju se autorica nije upuštala.

Metodologija je uzorna. Korisne metode stoje u pluralu i djelo ih je pojašnjalo i proširilo. Autorica se ravna i više slojevito izlaže opsežan sadržaj tematike. *Juxtapositio* navoda, uspoređivanje, osvjetljavanje i perspektiva njezin je put. Ona se ničemu i nikome ne suprotstavlja, sve iznosi fenomenološki, iscrpno, bez omalovažavanja ili polemike i sve izrečeno upućuje na veliku cjelinu. Piše univerzalno, povezuje sve pojedinosti neke literarne interpretacije i bilo koje vjerske tematike te nastupa po interkonfesionalnom ključu i poštivanju, čak ne rabi unutarkršćansko poimanje ekumenizma, da nikoga drukčijega ne isključi. Rabi stare i novije multikonfesionalne prethodnice i poveznice. Reprezentativnu literaturu i izabrane tekstove obrađuje sadržajno analitički, ali to čini i sintetički. Zanimljivo je da pri analizi i produbljenju poruke, odnosno u sintezi ili panoramskom opisu nije nametljiva, ne nastupa obranaški, nego široko, otvoreno, ne prikrito ili usput i ne svodi druge i drukčije na svoju misao ili put. Nitko joj nije sredstvo za vlastite interese i, dakako, ni sa kim ne manipulira. Kod biblijske tematike rabi narativnu iscrpnu metodu. U opsežnom i bogatom iznošenju tema, mnogih pisaca i filozofa i njihovih djela te biblijskih odlomaka i cjelovitih biblijskih knjiga, autorica pristupa dijakronički a gdje je moguće i sinkronijski. Ona naime

opisuje sve pojedinosti, zna se spustiti na duboku literarnu obradu. Poznaje prenesene, tj. alegorijske smislove. Polazi od raznih povijesnih istraživanja, stječe psihološki uvid u likove i gradi na egzistencijalnom životu, a ne gubi iz vida ni sociološki uvid. Rad pokazuje progresivni put od univerzalnoga do konkretnoga, od nižega do višega i od ranijega do kasnijega.

Prvi, najopširniji dio disertacije iznosi čitavo područje pojmova o stvarnosti i istini u hebrejskoj Bibliji. Literarna obrada daje naslutiti raznovrsnost istine. Leksikografska obrada započinje od korijena »'mn (*aman*)« i ostaje kod raznih izvedenica u značenju »biti svjestan, ponesen i spreman«. Svakako ključna izjava stoji kod proroka Izaije (7,9b), koji izjavljuje: »ako (se) u me ne pouzdate (oslonite, povjerujete), održati (se) (opstati) nećete«. Ovdje značenje stvarnosti i istine polazi i boravi na pouzdanju, utvrđenosti, spremnosti i istini, što lijepo potvrđuje izvedenica i neprevedena hebrejska riječ »*amen*« kao potvrda: »uistinu, zaista«, »tako je«, tj. »vjerujem«. Već grčki prijevod Septuaginte i tekst Novoga zavjeta hebrejski vokabular suzuju, pa ostaje samo imenica »*alétheia*« i drugi gramatički oblici koji jednostavno znače »istina«. Osobito se *Evanđelje po Ivanu* posvećuje istini: Ivan Krstitelj svjedoči za istinu (5,33). U razgovoru sa Samarijankom Isus spominje istinske poklonike Bogu u duhu i istini (4,23). Isus za sebe govori da je Put, Istina i Život (14,6). Očev, a i Isusov Duh, vode u svu istinu (16,13). Isus na procesu govori da se

zato rodio i došao na svijet da posvjedoči za istinu pa uoči procesa ne treba odgovarati na teorijski Pilatov upit što je istina (Iv 18,37-38).

Pravo mjesto daljnijega razmišljanja autorica vidi u literarnom izlaganju istine i ljepote kao silne čežnje za spoznajom apsolutnog i bezvremenske sadašnjosti, npr. kod Johanna Wolfganga von Goethea. To se dobro osjeti u Svetoj Zemlji na brdu Preobraženja/Taboru. Zrak je tamo vjetrovit, sunce blago grije, pogled puca daleko, kao na dlanu svjetluca se cijela Galileja a moderna sirska arhitektura prenosi u zbilju evanđeoske izvještaje o Gospodinovu preobraženju između velikana Mojsija i Ilije i nebeske potvrde: »Ti si Sin moj, u tebi mi sva milina.« I tu spontano odjekuju Goetheov Faust i Mefistove izreke: »Trenutku ću reći: Ostani!« Jer si tako lijep. J. Keats, L. Nikolajevič Tolstoj i I. Cankar izrekli su u ispovijestima unutarne jedinstvo istinitosti i ljepote kao svoje osobno iskustvo. U mnoštvu daljnjih literarnih izlaganja zanimljivo je pisanje biografije ili autobiografije kao stare i suvremene tematike iznošenja osobne istine. Valja imati u vidu da su budućnost i prošlost zapravo izvještaj o sadašnjosti. U mnoštvu mogućih likova i mjesta značajan je biblijski poziv proroka Izaije (6,1-13). On uz pomoć mašte, s vizualnim i akustičnim elementima iznosi svoj osobni izbor. Zanimljivo je i Pavlovo obraćenje koje od oblika proročke biografije (Dj 9,1-19) u dvije paralele prelazi u autobiografiju (Dj 22,6-16). U literarnom nalazu i interpretaciji postoji zaseban odsjek isku-

šenja, iskustva ali i napasti kod Adama i Eve. Njih je u životu i u padu ovjekovječio Michelangelo na stropnim freskama Sikstinske kapele. Autoričino izlaganje po odlomcima, čitanje s pojašnjenjem stručno se naziva egzegezom. Prorok Izaija (14,4-21) u ironiji opisuje sudbinu babilonskog kralja, što čini i prorok Ezekiel protiv tirkoga kralja (28,2-10). Našoj autorici nije dovoljan samo sadržaj Biblije nego svoj izbor podupire starom babilonskom literaturom o Gilagmešu. Ovamo se pribraja Job 28 sa svojim univerzalnim traženjem mudrosti. Preuzetnost i nezasićenost pokazuje mlađi rasipni sin u Evanđelju po Luki (15). Poznata Hoššina žena Gomera i troje djece (1 – 3) slikovito ilustriraju negativno ponašanje naroda. Raspeti prorok Jeremija ističe veliko iskušenje pa i Bogu predbacuje (20): zaveo si me i dadoh se zavesti. I Isus Sirah govori o krivici otpada (15), ali je ne prebacuje na Boga. Bog je samo pred čovjeka stavio oganj i vodu, tj. mogućnost odluke. O iskušenju i otpadu izjašnjava se relikturna apostola Jakova (1,12-15). Molitva *Očenaša* u malim prošnjama zaziva: »i ne uvedi nas u napast« (Mt 6,13; Lk 11,44). Poslanica Hebrejima vidi da je Isus Krist iskušavan i trpio pa može i pomoći. Sve su to u životnoj anksioznosti proživljavali crkveni otac A. Augustin i kršćanski filozof S. Kierkegaard.

Drugi, središnji dio disertacije literarno i sveobuhvatno uvodi Josipa Egipatskoga (Post 37 – 50). Nije on nezanimljiv i statičan, nego je lik pun dinamike. Svojim je motivima učinio utjecaj i procvat lite-

rarne obrade. Otac Jakov ga je posebno volio. Izbor su potvrdili Josipovi snovi i njihovo tumačenje već doma kod oca Jakova i kasnije u Egiptu. Braća su doživjela Josipa kao rivala te su ga prodala u Egipat. Zbog odbijene Potifarove žene, Josip mora otići. Izabrani brat postaje odbačeni sluga i zatvorenik pa onda konačno izabrani mudrac i veliki egipatski upravitelj. I u novim okolnostima Josip ostaje privržen obitelji oca Jakova, on to pokazuje svojim osjećajima i gestama pomirenja. Josip Egipatski zahvalna je tema, jer je posrijedi naracija u više razvojnih jedinica. Prethodnica Josipa Egipatskoga iznosi egipatska pripovijetka o dvojici braće. Stariji brat je ubio ženu što ga je htjela prevariti i plače za svojim bratom. Tematiku poznaje daljnja grčka literatura (*Ilijada*). Apokrif *Testament dvanaest otaca* ima svoj odsjek o Josipu, što su sačuvali i rabini. Tu je alegorija Filona Aleksandrijskoga. Neizostavno je izlaganje o iskušenju Josipa u Kuranu (12. sura). Josip Egipatski ima svoj daljnji razvoj. Josipa Egipatskoga izabrao je Richard Strauss za temu svojeg modernog baleta, koji su po srednjoj Europi uzorno predstavljali braćni partneri Pino i Pia Mlakar u XX. stoljeću. Konačno je nobelovac Thomas Mann gotovo u naše vrijeme (od 1933. do 1943.) napisao u četiri knjige antropološki i psihološki put Josipa Egipatskoga. Uz mnoštvo izrečenog o Josipu Egipatskome od koristi je spomenuti zgodu u epohalnom filmskom ostvarenju režisera Franca Zeffirellija i međunarodnih uključenih korporacija koji mimo Biblije spominju susret dvaju muškarca

Potifara i Josipa u četiri oka. Tu se rješava gotovo suvremeno i neposredno pitanje li je moguće ne počinuti preljub, ne biti sa ženom u okolnostima koje opisuje Knjiga Postanka? Josip Potiferu argumentira – što je u ono vrijeme nezamislivo, i više se misli na suvremeni pristup tematici – da nije počinio preljub, uvjerivši u to Potifara pri čemu je u prilog svojeg ponašanja iznio svoje rano, u Svetom pismu posvjedočeno, iskustvo u vlastitoj obitelji u svezi bračnog, i nasilnog spolnog čina koji se je ticao njegove sestre Dine (Post 34). To mu se proživljeno iskustvo duboko usjeklo u dušu i u cijelo biće. Naime, njihov otac Jakov i njegovi sinovi, Josipova braća, doselili su se u novu postojbinu Šekema. Bili su izolirani, i kod predstavljanja domaćima Hivijac Šekem, sin poglavice domicilne zajednice pograbio je i oteo Dinu, sestru/polusestru među Jakovljevim sinovima od majke Lee i s njom legao. Šekem se kasnije oko nje trudio, zaljubio se u nju i moli oca da poradi na tome da mu bude žena. Šekemov otac Hamor navraća Jakovu, Dininu ocu. Susret se odvijao baš u trenutku kada su se vratili Jakovljevi sinovi/braća kući i čuvši za nemili događaj bili su ojačani i vrlo ljuti jer je to za Izrael bila sramota kakvu se nije smjelo trpjeti. Svi su se upustili u pregovore. Šekemov otac je ponudio gostoprinstvo, predložio je da se povežu brakovima, nadajući se da će im i posjedi biti zajednički. Šekem je predložio Jakovljevu rodu zahtjev za bilo koji dar. Jakovljevi sinovi predložili su uvjet da se svi muškarci obrežu i da samo tako mogu postati s njima jedan rod.

Šekem i njegov otac Hamor prihvatili su zahtjev. To je prihvatila i sva zajednica, nadajući se dobrom i novom zajedništvu. I tako bijaše obrezan svaki muškarac. No usred njihova bolovanja braća Šimun i Levije samovoljno pobiše sve muškarce, uzmu Dinu i odu. Ostala braća pridružila su se osveti, opljačkala su sav kraj i zarobila djecu i žene. Jakov je zaključio da će nastupiti odmazda, i da bi preživjeli, odlučio je da pobjegnu iz toga kraja. Taj nemili događaj imao je, po režiseru filma o Josipu Egipatskome, pred očima Josip pri iskušanju leći ili ne leći s Potifarovom ženom. Ta je argumentacija u filmu plauzibilna te Josipu pribavlja plemenitost, izvrsnost.

Treći, najkraći i završni dio uvodi u bogatstvo biblijskog sadržaja što prethodi Pjesmi nad pjesmama. Estetika, etika i ljepota konačno usmjeruju prema vrhuncu obrade, tj. ljubavi. Ona postoji kod vrhunskih literata, poeta kao što je Dante Alighieri i dr., a ovdje u našem djelu Pjesma nad pjesmama obrađuje ljubav. Bez obzira na protokanonsku ili deuterokanonsku Bibliju svakako je zanimljivo dramatično bavljenje *Juditom* M. Marulića (1521.). Još je zanimljivije studiranje na Filozofskom fakultetu u Zadru, kamo je za vrijeme rata u Bosni došao D. Župarić te je na studiju grčkog i latinskog jezika pretvorio narativno djelo pobožnog Tobije, zapravo životnu novelu, u dijalog i tako je kroz dijalog prikazao sve nosive likove i njihov sadržaj. Polazeći od diplomatske radnje, postigao je i doktorat iz teologije na istu temu pa sada samoinicijativno na Univerzitetu u Sarajevu

kao docent poučava zapadnu klasičnu filologiju jer tamošnji opći program svu pozornost posvećuje arabici. D. Župarić se po dijalogu kao bitnoj međukulturalnoj i međukonfesionalnoj komunikaciji približio praksi M. Bubera, S. Weil ili E. Levinasa. I kod Daniela deuterokanonski, pomalo erotični, spis o Suzani je kao poučno djelo ušlo u zbirku *Tisuću i jedne noći*. Tu je, nadalje, Knjiga o Esteri, koja pokazuje veliku dramatičnost jer ona uslijed straha pada pred kraljem Ahasverom u nesvijest. To dobro ilustrira i primjer jedne sestre milosrdnice za Francuske revolucije koju su susestre nosile na giljotinu jer je od straha bila potpuno paralizirana, pa je svejedno uz pomoć drugih primila vijenac mučeništva. Evangelički bibličar Zeillinger žali što sva narativna literatura nije za sve kršćane kanonska. Jobova knjiga opisuje prijatelje kako izgovaraju dijaloge, zapravo solilokvije (3 – 31). Pa i Evanđelje po Ivanu iznosi rast kristologije po Isusovim dijalozima s Nikodemom, Samarijankom ili rimskim činovnikom (3 – 4).

U svezi znanstvenog aparata valja odati priznanje velikom izboru izvora što se pojavljuju u raznim prijevodima pa i vlastitu autoričinu prijevodu, a citati se navode u tekstu među zagradama po naslovu, autoru ili prevodiocu, godini izdanja ili prijevodu te stranici. Te doslovne i dulje citate u prozi i stihovima, među kojima su i mnoga kratka i duga biblijska mjesta, moguće je navesti i u postotcima. Među mnoštvom literature valja istaknuti dvanaest bibliografskih

jedinica K.M. Woschitza (od 1987. do 2012. godine) i čitavu stranicu od četrnaest, što kraćih što dužih, radova naše autorice u zadnjih desetak godina. Literatura se osim u popisu na koncu djela navodi i na koncu nekih stranica sa 130 bilježaka. Želim spomenuti i pet naslova T. Virka, profesora na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani. Bibliografija navodi i jedan naslov dekana ljubljanskoga Teološkog fakulteta Ch. Gostečnika. Akademik J. Krašovec ugrađen je u djelo – njegov pisani opus, kontakti, pouka i savjeti.

Autorica originalno i učinkovito obrađuje zahtjevnu tematsku problematiku. Dobro barata poetikom i prozom, lirikom i dramaturgijom. Ona je majstorski iznijela mišljenja brojnih starih i novijih pisaca, književnika i filozofa o istini. Pokazuje veliku erudiciju u izboru sadržaja i imena, strpljivo se bavila tematikom i znanstveno ustrajala kod izlaganja temeljne stvarnosti i istine. Tako je uspješno ugradila stoljeća literarnog stvaralaštva i teološkog usmjerenja uz Bibliju i kršćanske mislioce. Zapravo njezino je djelo enciklopedija sveukupne obrade istinitosti i istine pa je istodobno izvor za daljnju literaturu i druga područja stvaralaštva kao što su kiparstvo, slikarstvo, glazba, ples i dr. Djelo je hrestomatija literarnih i biblijskih tekstova, likova i tema stvaralaštva i umijeća o stvarnosti i istini.

Ovdje predstavljeno djelo Irene Avsenik Nabergoj vrhunsko je djelo te zavređuje svako priznanje i pohvalu.

Nikola Hohnjec